

התקשורת ובשורתה

דב לוינ

המשטר הדמוקרטי ושל המסגרת המדינית אשר בתוכה הוא פועל. חופש הביטוי הוא יסוד מוסד ותנאי מוקדם להבטחת קיומן ולשמירתן הנאמנה של רוב זכויות היסוד האזרחיות האחרות, היינו, בלעדיו מתערערת גם יציבותן של זכויות יסוד אחרות וקמות ועולות סכנות למימושן הלכה למעשה.
(הנשיא שמגר בב"ש 298/86, פד"י מא(2), עמ' 356).

ועוד נקבע בהקשר זה:

13. ... ללא חופש ביטוי, אין מאפשרים לאמת להיחשף, אין מאפשרים לאדם להגשים את עצמו ואין מאפשרים למשטר הדמוקרטי, המבוסס על החלפת דעות, להתקיים. החלפה חופשית של מידע, דעות והשקפות היא תנאי חיוני לקיומו של משטר דמוקרטי, המבוסס על שלטונו של העם, על ידי העם, למען העם. בלא חופש הביטוי, מאבדת הדמוקרטיה את נשמתה (בג"צ 27 [399/85], עמ' 274). אכן, לא פעם עמד בית משפט זה על "הקשר ההדוק הקיים בין העקרונות של חופש הביטוי והוויכוח לפעולתה התקינה של התהליך הדמוקרטי" (השופט אגרנט בע"פ 28 (255/68) עמ' 435). על כן צויין, כי "חירות הביטוי היא תנאי מוקדם לקיומה של הדמוקרטיה ולפעולתה התקינה" (הנשיא שמגר בבג"צ 29 (372/84), עמ' 832). מכאן מעמדו המיוחד של הערך החברתי בדבר חופש הביטוי. חופש הביטוי מבטיח את המשטר הדמוקרטי, אשר מצידו בא להבטיח זכויות יסוד אחרות. (ראה בג"צ 73/53, 87 (7) הנ"ל עמ' 878; ע"א 723/74 (30), עמ' 295).
(השופט ברק בבג"צ 680/88 פ"ד מב (4), עמ' 629/30).

העתונות ואמצעי התקשורת בכללם הם הצינור לחשיפת המידע והבאתו לידיעת הכלל, הם הפה המבטא בחופשיות את ההשקפות והדעות של הציבור הרחב לגווניו. כיוון שעוצמתם כה רבה, עליהם לעשות כן נאמנה, ביותר ובהגינות ללא מורא וללא משוא פנים.

התהליך הדמוקרטי מותנה באפשרות לקיים ליבון גלוי של הבעיות, העומדות על סדר יומה של המדינה, ולהחליף עליהן דעות בצורה חופשית (בג"צ 83 73/53 (3), עמ' 876, בעקבות (London 1942) בבירור ובלבון האמורים ממלאים כלי התקשורת תפקיד בעל חשיבות ראשונה במעלה. הם המאפשרים פרסום משמעותי ברבים של המידע על כל תחומי החיים, דבר ההופך אותו לנחלת הכלל, והם כלי מרכזי להסברת תורות והשקפות ולוויכוח הציבורי הפתוח עליהן.
(השופט שמגר בב"ש 298/86 פ"ד מא (2) עמ' 356).

ללא ביטחון – אין קיום למדינה

תקשורת חופשית ואחראית היא, אפוא, נכס יקר ומרכיב מרכזי בין מרכיבי המשטר הדמוקרטי. ראוי על כן לטפחה, לשמרה, ולהגן עליה תוך התחשבות במגבלות הכרחיות שאעמוד עליהן.

לתקשורת ולנושאי דברה היכולת והכלים להשפיע ולעתים ממש לקבוע את צביונה של המדינה ותדמיתה.

אין תימה שעם אבירי חופש הביטוי בקרב בני עמנו, נושאי דברה של המסורת היהודית השורשית עתירת הערכים, משמיעי בשורת ההומניזם והליברליזם, מבשרי תקומת ישראל והמטיפים לטוהר המידות, נימנו במרוצת הדורות מבכירי מנהיגינו – עתונאים, סופרים, אנשי רוח והוגי דעות, שהטביעו חותם עמוק בתולדות ישראל, כהרצל וסוקולוב, ז'בוטינסקי וברל כצנלסון, הרב קוק ורבים אחרים.

עקרונות חופש הביטוי, ככל שהוא רב חשיבות, יסוד מוסד בשיטת

מרכזיותה של ישראל בעם היהודי לתפוצותיו ובאזוורנו הסוער ורב התהפוכות והאירועים הדינמיים והדרמטיים הפוקדים אותנו תדיר, מציבים את העם ואת המדינה, דרך התקשורת רבת העוצמה, חשופים ומעורטלים לעין כל – כעוצמתנו וחולשותינו, בהישגינו וכשלונותינו. לא אחת אנו תמהים ואף תוהים, מה רואים עתונאים ומדינאים לעסוק בנו, לחטט בעניינינו ובעיוותנו בפרטנות עד אובססיביות כה רבה? על שום מה ולמה רואים הם לשפוט את התנהגות אזרחינו ומדינאינו בקפדנות ובחומרה יתרה, ועל פי אמות מידה נעלות שאינן נדרשות מאחרים? דומה שהטעם לכך מצוי בתחושתם, אם במופגן ואם בסתר לבב, שמאתנו, בהיותנו דמוקרטיה נאורה ואמיתית, בהיותנו בעיניהם ובעינינו עם שעל פי ערכיו ומידותיו מימים ימימה אמור להיות אור לגויים, מאתנו מותר וראוי לתבוע, וגם לצפות, ליותר.

אכן, מאז ומעולם הדריכו את העם היהודי העקרונות הנעלים של צדק חברתי, חירות, שיוויון ואחרונה. משחזרנו אל המולדת וזכינו לחידוש עצמאותנו, הצבנו במרכז מגילת העצמאות את המחויבות לערכים המקודשים הללו של דמוקרטיה אמיתית וכיבוד זכויות האדם והאזרח. המשטר הדמוקרטי נשען על מספר ערכי יסוד שמן ההכרח לקיימם וליישמם. אפשר שראש וראשון בהם הוא זכות היסוד לחופש הביטוי – זכות שללא הרהור ייאמר עליה כי היא נשמת אפו של משטר חופשי ונאור.

בית המשפט העליון בישראל, שבהעדר חוקה כתובה הינו זה המגדיר את זכויות היסוד של האזרח ומגן עליהן, עמד בפסיקה עקרונית, אמיצה ועקבית, על חיוניות חופש הביטוי לתקופתו של המשטר הדמוקרטי ועל סייגיו ההכרחיים. וכך נאמר:

12. עמדנו על כך, שחירות הביטוי היא תנאי מוקדם לקיומה של הדמוקרטיה ולפעולתה התקינה. השמעת הדעות החופשית והחלפת הדעות הבלתי מוגבלת בין איש לרעהו היא בגדר תנאי שאין בלעדיו לקיומו של המשטר המדיני והחברתי, בו יוכל האזרח לשקול, תוך לימוד הנתונים וללא מורא, מה דרוש, לפי מיטב הבנתו, למען טובתם ורווחתם של הכלל ושל הפרט ואיך יובטח קיומם של

בדרים שנאמרו ביולי 1991 בטקס חלוקת פרס זיו לעתונאים, היזום והמאורגן על-ידי האגודה "צדק-מדות-מוסר".

חברי בית המשפט העליון

נאמר על כך:

החוקה אינה מרשם להתאבדות, וזכויות אזרח אינן במה לכליין לאומי... אין הדמוקרטיה חייבת לאבד עצמה לדעת כדי להוכיח את חיותה. אין אדם יכול ליהנות מחופש הביטוי, אם הוא אינו נהנה מהחופש לחיות בחברה בה הוא בחר לחיות. הזכות לחיים בחברה קודמת לזכות להביע בה דעה. (השופט ברק בבג"צ 680/88, עמ' 629, 630).

אמור מעתה, חופש הביטוי — כן, בהחלט וודאי — אך לא בכל תנאי, לא כאשר מתקיים החשש, בוודאות קרובה, של פגיעה בביטחון המדינה או אינטרסים חיוניים שלה או פגיעה בשלום הציבור.

ערך חופש הביטוי אל לו להיות מנוצל לדעה לפגיעה חסרת יסוד בכבודו ובשמו הטוב של הזולת. חלילה לנו לשים את אלה למרמט באיצטלה מתחסרת של חירות הביטוי.

אם עומדת חירות האזרח מול זכות האזרח, דהיינו חירותו להשמיע את אשר עם לבו ולשמרע מה שיש לאחרים להשמיע, כנגד זכותו שלא

משטרנו החופשי, יש והוא חייב לסגת בפני עקרונות חשובים וחיוניים אחרים, שהקפדה יתרה עליהם היא הכרח לעצם קיומנו כעם או כחברה איכותית, אחראית והוגנת.

ייתכנו אפוא סייגים לחופש זה. גם בסוגיה זו הציב בית המשפט את התחומים, את התנאים את העקרונות.

על פי משנתו של כבוד השופט אגרנט בפסק דינו המאלף והמנחה בענין "קול העם", הזכות החשובה של חופש הביטוי נדחית בפני אינטרס הציבור, כאשר קיימת ודאות קרובה, כי ניצול זכות זו במקרה מסוים עלול לסכן את שלום הציבור או ביטחון המדינה (ראה דברי השופט דב לוין בבג"צ 243/82 פ"ד לו (1) 357).

כאשר מתנגש ערך ביטחון המדינה עם ערך חופש הביטוי, הפרסום וזכות הציבור לדעת, ואם קיימת אכן ודאות קרובה שערך הביטחון יפגע, יגבר כוחו של זה, שהרי ללא ביטחון אין קיום למדינה ואין קיום להסכמה החברתית עליה היא בנויה, וממילא אין קיום לחירויות היחיד שהמדינה נועדה להגשימן.

אמיתות המידע בטרם פרסומו. דומה כי שפה בוטה ופוגענית היא בבחינת כרטיס כניסה למדורי התקשורת, עד שעסקנים ורודפי פרסום, המבקשים בכל מחיר כי קולם יישמע, בוחרים שפת שוק הרסנית, מעליבה ומלעוזה, כדי שיזכו לכותרות. לא טוב הדבר.

הדגשת החיוב

עתונות, חוקרת, מבקרת, מטיפה, התובעת תקינות המנהל וטוהר המשטר, חייבת להקפיד עם עצמה שתקיים היא, בראש וראשונה, ביושר ובאחריות את שהיא דורשת מאתריים – כיבוד שלטון החוק, כנות והגינות, טוהר מידות ונקיזן ההתבטאות. תהא העתונות נאה דורשת ונאה מקיימת.

סקרתי החוק והפסיקה ולא מצאתי בשום מקום כלל האוסר דיווח תקשורתי חיובי, סיפוק מידע על מעשים ברוכים הראויים לשבח הקורים בקהלנו. פרסום נאות של החיוב המצוי בשפע בחברתנו אינו פסול. נהפוך הוא. יש בו ברכה מרובה.

הנה עדים אנו כעצם הימים הללו לתהליך האדיר של "שיבת ציון". מתקיימת בנו התפילה-הכמיהה "וקרב פזורנו מבין הגויים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ". מאות אלפים מבני האומה שבים למולדת ונקלטים בה. אכן כמבצע כה מורכב שאין לו ממש את ורע מבחינת ההיקף, התעוזה ויכולת המעשה, יש ויתהוו קשיים, יתגלו תקלות. יש להתריע עליהם ולתבוע תיקונם של דברים. אולם חזיון נהדר זה מלא בגילויים מופלאים של אחוות אחים, רעות, מסירות נפש והתנדבות בכל לב של רכבות אזרחים העושים לילות כימים למען שילובם של העולים בחיי המדינה. קליטת חברתית אמיתית זו ראויה לפרסום ולחשיפה על מנת שייסחפו למעשה החיובי והמבורך עוד רבים אחרים, על מנת לרומם את הרוח ולהפיח תקוה בעתיד.

גילויים חיוביים אלה, לא זוכים לצערנו להד הראוי בתקשורת.

גילוי חיובי: מסעדה במחיר מוחל לעולים מברית המועצות

להיפגע בכבודו ובשמו הטוב, ואם בכלל יש מקום לדירוג בין השניים, כי אז ראוי להעמיד את הזכות מעל החירות (השופט לגרוי בד"נ 9/77 פ"ד לב(3), עמ' 353).

דייקנות בשמירת העובדות

השופט לגרוי באמצע את משנתו של השופט אגרנט הביע דעה נחרצת בנושא זה לאמור:

הזכות לחופש הביטוי אינה זכות מוחלטת ובלתי מוגבלת, אלא זכות יחסית, הניתנת לצמצום ולפיקוח לאור המגמה של קיום אינטרסים מדיניים חברתיים חשובים, הנחשבים בתנאים ידועים כעדיפים מאלה המובטחים על ידי מימוש העקרון של חופש הביטוי. תיחום התחומים לשימוש בזכות לחופש הדיבור והפרסה (Press) נעוץ אפוא בתהליך של העמדת ערכים מתחרים שונים על כפות המאזניים ושל בחירתם.

את התנאי המוקדם למימושן של כמעט כל החירויות האחרות, אבל מיד נוסף: "יש להבחין בין חופש להפקרות". נזכיר מימרת הלורד קניון: "חופש העתונות הוא יקר לאנגליה, ואילו הפקרות של העתונות היא שנואה על אנגליה". (ד"נ 77/9, שם עמ' 342/3).

ובאותו עניין הביע דעתו השופט עציוני לאמור (שם, עמ' 356/7):

ברור אפוא כי אין כל מקום לתת מעמד בכורה לעקרון של חופש הביטוי על העקרון האחר של זכות האדם לשם טוב... עינינו הרואות כי אפילו אלה האמונים על שמירת חופש העתונות אינם דוגלים בעקרון זכות הבכורה של חופש זה, ומקפידים על כך כי עתונאי המפרסם את דבריו ברבים בהשתמשו בזכותו הלגיטימית והרצויה לביקורת ציבורית לא יזלזל בחובתו האחרת, והיא דייקנות בשמירת העובדות המהוות תשתית לביקורת זו.

לא זו אף זו. מועצת העתונות, המופקדת על האתיקה המקצועית של העתונאים, ראתה לקבוע לעצמה ולציבור שהיא למעשה מנחה אותו ואמורה לבקר טוהר כתיבתו, בין היתר את הכללים הבאים:

...חופש העתונות וההבעה זכות יסוד הם לאדם, אבן פינה לחירותו ולזכויותו במשטר הדמוקרטי. זכות זו באה לידי ביטוי מלא ומקיף ככל האפשר במידה שבה אנשי העתונות זוכים ושומרים תמיד את חובתם המוסרית למהימנות ולדייקנות באיסוף ידיעות ובמסירתן – ובהערכת מעשיו, מחשבותיו ורגשותיו של הציבור.

יעודם של העתונאי והעתון – לספק לציבור ידיעות בדוקות ופרשנות התואמת את העובדות.

הוצאת לעז, הסתה אישית והאשמות בלתי מבוססות – כגון על רקע אישי, לאומי, עדתי, דתי או גזעי – הן עברות חמורות לאנשי העתונות. חייבים העתונאי והעתון לכבד את שמו הטוב ואת חייו הפרטיים והמשפחתיים של כל אדם.

פגע הפרסום בשמו ובכבודו של מישהו, יש לתת לו אפשרות לפרסם תשובה. חייבים העתונאי והעתון להקפיד על דיוק הדברים ולמנוע מהקורא הסקת מסקנות לא נכונות.

ראיתי לנכון להדגיש הדברים הנ"ל משום שלא אחת מקננת בלב התחושה הלא נוחה כי כללים ודינים לחוד ומציאות לחוד. דומה כי לא אחת פרסום ה"סקופ" הלא ברור, גובר על החובה לבדוק

חיזוק הכוח הצבאי - חיל האוויר

ולהביאה לידיעת הציבור, למען קדם טוהר המידות, ולשם הגברת תקינות המנהל וקיום שלטון החוק בקרבנו.

אמת — ככל שהיא חיובית ומעודדת, ומרנינת לב — אמת היא. אין לגנותה ואין להתנכר לה — גם אותה יש לחשוף, ולהביאה לתודעת הציבור. ראוי להעלותה על נס לעין כל, למען האות והמופת שהיא מקרינה, למען חיזוק רוחו של העם וזקיפת הגב, למען שיפור איכות חייו.

באלה גם כאלה עוצמתה של התקשורת רבה ותרומתה עשויה להיות חיונית ורבת משמעות. במיצוי נכון ואמין של תפקידה, בהבאה מאוזנת והוגנת של מידע-האמת לתודעת הציבור, תיבחן.

עתונות חד כיוונית, צרת מעוף, קיצונית, בוטה וחסרת איוון, מסלפת את המציאות ומעוותת את התמונה הכוללת — היא מזיקה ואף הרסנית. עתונות מאוזנת, הנותנת ביטוי לאמיתות השונות, המבקרת את השלייה, אך גם מציינת ומתארת את החיוב, המקפידה על סגנון מכובד ומאופק ומקיימת ביושר ובהגינות את הכללים המחייבים עתונאי בדרך הדיווח — היא עתונות כונה, יוצרת ומתקנת.

כגודל עוצמת ההשפעה שבידי התקשורת על תפקוד הממסד והאזרח, כן מדת האיוון והאחריות הנדרשת ממנה.

ארצנו משופעת במדענים, טכנאים, חקלאים, אנשי מקצוע בתחומים שונים ששמם ושמעם יצאו לתהילה לא רק בארץ אלא אף בקרב העמים. תרומתם לפיתוח המדינה, לחיזוק כוחנו הכלכלי והצבאי, לקשרי החוץ שלנו, להאדרת שמנו בעולם, לא תסולא בפז. פעילותם גלויה היא ברובה ובכל זאת מעט מאד מידע מוזרם לציבור באמצעי התקשורת בתחום זה, וחבל. מדוע לא נזקוף הגב ונכיר בערך עצמנו?

מזדמן לי לבקר בארץ לאורכה ולרוחבה, להיפגש עם אלפי אזרחים נאמנים ומסורים המקדישים ממיטב זמנם ומרצם בהתמודדות עם אחד התוליים החברתיים האיומים, התובעים מאתנו מחיר דמים כבד מנשוא מדי שנה בשנה — נגע תאונות הדרכים. אין ספק שבפעילותם הברוכה מקיימים הם נפשות רבות בישראל. ראויים הם שעשייתם תזכה להד וסשיפורם יודע ברבים, למען חזק רוחם, למען הרחבת השורות, למען הגברת המודעות לתופעה ותוצאותיה.

דומה כי בתחום הדיווח באשר לתופעות חיוביות בנוף חייו, התקשורת משום מה מקמצת במידע ובהתייחסות. ככך, סבורני, היא חוטאת ליעודה.

ייאמר בבירור ובמלוא ההדגשה:

אמת — ככל שהיא קשר וצורבת, כואבת ומרגיזה, אמת היא. אין להעלימה וחלילה מלטייחה. יש, במגבלות עליהן עמדתי, לחושפה